

คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง ต.จ.

การศึกษาคุณูปการตติยศักดิ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ดนตรีไทย

1. ชีวิตประวัติ

คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง เกิดปีมะเมีย วันอังคาร ที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2449 ที่ บ้านหน้าวังบูรพาภิรมย์ ในตระกูลนักดนตรีไทย จาก เมืองสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของนักดนตรี ที่มีชื่อเสียง มากมาย

ปู่ คือ ครูสิน ศิลปบรรเลง ศิษย์เอกคนหนึ่งของ "ครูมี แยก" หรือ พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) บิดา คือ "จางวางศร" มหาเถรเจ้าในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์) พระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในพระนาม "สมเด็จพระเจ้าวังบูรพา" และทรงเป็นผู้ประทาน นามสกุล "ศิลปบรรเลง" ให้แก่ "จางวางศร" และต่อมา ด้วยความสามารถด้านดนตรีไทยของ "จางวางศร" จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศเป็น หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ทั้งๆยังมิได้รับราชการในวังหลวง และได้รับพระราชทาน เหรียญคุณวุฒิ มาลาเข็มศิลปวิทยา จาก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7

มารดา คือ นางโชติ ประดิษฐไพเราะ (สกุลเดิม หุราพันธุ์) บุตรี พันโท พระประมวญประมาณพล (พัน หุราพันธุ์) สมุหบัญชีกระทรวงกลาโหม และ นางพัน ประมวญประมาณพล (สกุลเดิม คงศักดิ์)

คุณหญิงจีน มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 7 คน เสียชีวิตเมื่อยังเยาว์ 3 คน มีชีวิตอยู่จนโต 4 คน คุณหญิงจีน เป็นคนที่ 3 จึงเป็นบุตรคนโต ของ ตระกูล "ศิลปบรรเลง" เรียงลำดับ ดังนี้ คือ

1. คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง ต.จ.
2. นางมหาเทพกษัตริสมุห - บรรเลง (ศิลปบรรเลง) สาคริก
3. นายประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง
4. นางชัชวาลย์ (ศิลปบรรเลง) จันทร์เรือง

และ มีน้องร่วมบิดา ซึ่งเกิดจาก นางฟู ศิลปบรรเลง (น้องสาวของมารดา) อีก 4 คน รวมเป็น 8 คน คือ

5. นางภักติกา (รุทรวงนิช) ศิลปบรรเลง - (นางแรงงานรัศรุต)
6. นายขวัญชัย ศิลปบรรเลง
7. นาวาเอกพิเศษ สมชาย ศิลปบรรเลง ร.น.
8. นายสนั่น ศิลปบรรเลง

คุณหญิงจีน สมรสกับ นายประสงค์ ไชยพรรค มีบุตร คนเดียว คือ ผศ. มธุรส (ไชยพรรค) วิสุทธกุล อาจารย์ภาควิชาภาษาอังกฤษและภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง สมรสกับ พลตำรวจโท วีระ วิสุทธกุล ผู้บัญชาการตำรวจสันติบาล มีหลาน 3 คน คือ

1. นายวิศรุต วิสุทธกุล
2. นางสาว มธุรวีร์ วิสุทธกุล
3. นางสาว วิภาสิรินทร์ วิสุทธกุล

2. ประวัติการศึกษา การอบรม และ ผลงานในต่างประเทศ

2.1 การศึกษาวิชาสามัญ และวิชาชีพครู

- พ.ศ. 2456 - 2461 โรงเรียนศรีจิตรสง่า (สาขาของโรงเรียนราชินี ปากคลองตลาด) จบชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3
- พ.ศ. 2462 - 2466 โรงเรียนราชินี ปากคลองตลาด จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 แผนกภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส
- พ.ศ. 2475 สอบได้ประกาศนียบัตรครูประถม (ป.ป.)
- พ.ศ. 2476 สอบได้ชุดวิชาเศรษฐศาสตร์ ชุดครูมัธยม
- พ.ศ. 2477 สอบได้ชุดวิชาดุริยางค์สากล ชุดครูมัธยม
- พ.ศ. 2478 สอบได้ชุดวิชาภาษาไทย ชุดครูมัธยม
- พ.ศ. 2479 สอบได้ประกาศนียบัตร ครูพิเศษมัธยม (พ.ม.)
- พ.ศ. 2504 Certificate of Achievement in a Technical Cooperation Program in the field of Educational Material Development , under the Program of the Agency for International Development of the Department of the United States of America in Cooperation with other Governments .
- พ.ศ. 2523 ได้รับพระราชทานปริญญา การศึกษาศุภบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก มหาวิทยาลัย ศรีนครินทร วิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร

2.2 การศึกษาวิชาศิลปะ

- ดนตรีไทย (ทุกอย่าง รวมทั้งแต่งเพลง) เรียนกับท่านบิดา - หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
- เดี่ยวซอด้วง เรียนกับท่านครู พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)
- ซอสามสาย เรียนกับครู เจ้าเทพ บุรณพิมพ์
- ดนตรีสากล (ทฤษฎีโน้ตสากล) เรียนกับครู พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยากร) และ ครู โฉลก เนตตสูตร
- การขับร้องโน้ตเพลงสากล เรียนกับครู หลวงประสานบรรณวิทย์ และ ครูนันทน์ ทรรทรานนท์
- การสโวโอลิน เรียนกับครู กิจ สาราภรณ์
- การฝีมือ เย็บปักถักร้อย เรียนกับ ครูนิล และครู คุณหญิงศรีธรรมราช (เป้า วิมุกตายน)
- การวาดเขียนศิลปะลายไทย เรียนกับครู หลวงวิศาลศิลปกรรม ศิลปินแห่งชาติ สาขาจิตรกรรม

2.3 การศึกษาดูงาน และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย ในต่างประเทศ

- พ.ศ. 2477 เดินทางไป ประเทศญี่ปุ่น ในฐานะ ผู้แทนประเทศไทย เป็นหัวหน้าควบคุมดนตรีนาฏศิลป์ และละครของโรงเรียนนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร ไปแสดง เผยแพร่ แลกเปลี่ยน ศิลปวัฒนธรรม ตามคำเชิญของรัฐบาลญี่ปุ่น
- พ.ศ. 2496 เดินทางไปประเทศชิลอน (ปัจจุบัน คือ ประเทศศรีลังกา) นำนักดนตรีและนาฏศิลป์ไทย “คณะผกาวัลลี” ไปแสดงเผยแพร่ แลกเปลี่ยน ศิลปวัฒนธรรม ตามคำเชิญ ของ ผู้แทน ศิลปวัฒนธรรม ประเทศชิลอน
- พ.ศ. 2504 เดินทางไป ประเทศ สหรัฐอเมริกา, อังกฤษ , อิตาลี และ ญี่ปุ่น ตามความต้องการ ของ กองเผยแพร่การศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (ระหว่างเดือน ก.ย. - พ.ย. 2504) เพื่อการศึกษาดูงานและงานเรื่องสื่อการสอนทางวิทยุศึกษา

2.4 การรับราชการ และการทำงานเป็นครู

- พ.ศ.2462-2466 ระหว่างเป็นนักเรียน ชั้น ม.4 (อายุ 14 ปี) ช่วยท่านบิดา (จางวางศร) สอนดนตรีไทย ที่โรงเรียนราชินี ปากคลองตลาด และช่วยสอนกวดวิชา ภาษาอังกฤษ ให้กับนักเรียนราชินี ที่อยู่ชั้นสูงกว่าแต่ยังไม่เคยเรียนวิชาภาษาอังกฤษให้สามารถเรียนได้ทันชั้นเรียน
- พ.ศ. 2469 - 2474 รับราชการตำแหน่ง มโหรีหลวง ในรัชกาลที่ 7 เป็นหัวหน้าควบคุมวง มโหรี (วงหญิง) และเป็นผู้บรรเลงระนาดเอกประจำวง ฝึกซ้อมภายใต้การควบคุม ของ พระประณีตวรศัพท์, หลวงบำรุงกิจเจริญ และหลวงประดิษฐไพเราะฯ บรรเลงถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง
- พ.ศ.2474- 2575 ก่อตั้ง "โรงเรียนเทวีบำรุง" ใช้ บ้านศิลปบรรเลง เป็นสถานที่ สอนหนังสือ - การฝีมือ และ ดนตรีไทย เป็นวิทยาทาน ให้โอกาสแก่ เด็กผู้หญิง ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการเรียน ที่อยู่ ในบริเวณบ้านใกล้เคียงมาเข้าเรียน คุณหญิงขึ้นได้ไปกราบขอประทานเงินทุนสนับสนุนจากพระ ชิดดาในรัชกาลที่ 5 รวม 10 พระองค์ ได้เงินมา ใช้เป็น ค่าอาหาร และ วัสดุฝึกการฝีมือ ของ นักเรียน ส่วนเครื่องดนตรีไทย ใช้ของที่บ้าน คุณหญิงขึ้นเป็นครูคนเดียว โรงเรียนนี้จำเป็นต้องหยุดกิจการไป เพราะหมดเงินทุนสนับสนุน เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน ปี พ.ศ.2475
- พ.ศ. 2477 รับราชการครู ประจำโรงเรียนเบญจมราชาลัย สังกัดกรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ สอนทั้ง วิชาภาษาอังกฤษ, ขับร้อง และ ดนตรีไทย ร่วมจัดการแสดงละครของโรงเรียน ทำให้ได้แสดงความสามารถพิเศษในการออกแบบ สร้างเครื่องแต่งตัวและทำผมตัวละคร ฯลฯ
- พ.ศ.2478 ย้ายโอนไปสังกัดกรมศิลปากร ร่วมก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร (ปัจจุบัน คือ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ) ตามคำชวน ของ คุณหญิงประภา วิจิตรวาทการ อาจารย์ใหญ่ ของโรงเรียนฯ ได้ร่วมวางหลักสูตร และสอนทั้งวิชาภาษาไทย, ภาษาอังกฤษ, ดนตรีไทย, ดนตรีสากล, การฝีมือเย็บปักถักร้อย ฯลฯ มีผลงานสร้างเครื่องแต่งตัว โขน ละคร ของกรมศิลปากร และ ละคร ของ หลวงวิจิตรวาทการ ทุกเรื่อง
- พ.ศ. 2484 หัวหน้าแผนก โรงเรียนนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร
- พ.ศ. 2486 ประจำแผนก กองการสังคีต
- พ.ศ. 2596 หัวหน้าแผนกนาฏศิลป์ ตำแหน่งข้าราชการชั้นโท
- พ.ศ.2497 ย้ายโอนไปรับราชการ สังกัดกรมการฝึกหัดครู ประจำ วิทยาลัยครูพระนคร (บางเขน)
- พ.ศ. 2505 ย้ายโอนไปประจำ วิทยาลัยครูธนบุรี
- พ.ศ. 2507 บรรจุ ตำแหน่งข้าราชการชั้นเอก
- พ.ศ. 2508 ลาออกจากราชการ ก่อนเกษียณอายุ อุทิศเวลาให้แก่การสร้างผู้สืบสานศิลปะดนตรีไทย
- พ.ศ.2508-2531 ข้าราชการบำนาญ กระทรวงศึกษาธิการ และช่วยราชการ ตามที่ได้รับการแต่งตั้ง

3. ผลงานเด่น และภาคภูมิใจ

3.1 ในฐานะศิลปิน ผู้มีผลงานด้านศิลปะ

คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง มีความสามารถในด้านศิลปะ หลายด้าน ดังนี้ คือ

ด้านคีตศิลป์ ท่านมีเสียงร้องสูงมาก เคยร่วมขับร้องเพลงชาติไทยอัดแผ่นเสียงรุ่นแรก โดยเป็นผู้ร้องเสียงโซปราโน, ท่านเป็นครูสอนขับร้อง ทั้งเพลงไทยและเพลงสากล , แต่งตำราหลักการและวิธีการขับร้องเพลงไทย, แต่งทางร้อง เพลงลาวสองคอน เกา , แต่งเนื้อร้องเพลงไทยสากล ให้วงดนตรีสุนทราภรณ์ โดยมีครูเอื้อ สุนทรสนาน ขับร้องอัดแผ่นเสียง ตรากระต่าย (นำเสียดายที่ไฟไหม้หมด ครูเอื้อจำมาได้เพลงเดียว คือ เพลงพระจันทร์วันเพ็ญ), ท่านแต่งเนื้อร้องสำหรับเพลงไทยไว้มากกว่าร้อยเพลง ส่วนมากเป็นเพลงที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และมีเนื้อหาตั้งสอนให้เป็นคนดี เพลงที่รู้จักกันแพร่หลาย จนได้รับการบันทึกไว้ในที่ประชุมกลุ่มประเทศอาเซียน ว่าเป็นเพลงของประเทศไทย คือ “เพลงช้าง” ที่มีเนื้อร้องว่า “ช้าง ช้าง ช้าง หนูนั่งช้างหรือเปล่า ช้างมันตัวโตไม่เบา จมูกมันยาวเรียกว้างวง สองเขี้ยวข้าง งวง เรียกว่างา มีหูมีตาหางยาว ”

ด้านดุริยศิลป์ ท่านมีความรู้ความสามารถในการบรรเลงดนตรีไทย สอนได้รอบวง ช่วยท่านบิดาสอนเพื่อนนักเรียนที่โรงเรียนราชินี ตั้งแต่อายุ 14 ปี ที่มีฝีมือมาก คือ การลิขิตทุกชนิด รวมทั้ง ไวโอลิน เคยต่อทางเดี่ยวซอด้วงเพลงพญาโศก กับท่านครูพระยาประสานดุริยศัพท์ และ เคยแสดงให้ชาวต่างประเทศชม ที่เมือง พิตส์เบิร์ก (Pittsburg) ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อไปศึกษาอบรม ดุงาน ปี พ.ศ. 2504 , เคยต่อทางเดี่ยว เพลงกราวใน เกา กับท่านบิดา (หลวงประดิษฐไพเราะ - ศรี ศิลปบรรเลง), เมื่อรับราชการเป็นนักดนตรีวงมโหรีหลวง (วงหญิง) ได้เป็นผู้บรรเลงระนาดเอก และเป็นหัวหน้าควบคุมวง , ท่านแต่งทำนองเพลง ลาวสองคอน เกา และ แต่งทำนองเพลงสำหรับใช้สอนทางวิทยุโรงเรียนไว้มากมายหลายเพลง และแต่งได้เร็วมากทั้งเนื้อร้องและทำนอง คุณหญิงชั้นสามารถจดบันทึกทำนองเพลงต่างๆ ที่ได้ฟังไว้ได้ทันที (เป็นโน้ตเลข 9 ตัว) รวดเร็วเหมือนจดขลุ่ย

ที่นับว่าเป็นประโยชน์อย่างสำคัญยิ่ง คือ คุณหญิงชั้น เป็นนักวิชาการที่ดี ท่านจดบันทึกทำนองเพลงของท่านครูหลวงประดิษฐไพเราะฯ ไว้ ด้วยระบบโน้ต เลข 9 ตัว ที่ท่านครูฯ คิดขึ้นเพื่อใช้สอนดนตรีไทย ที่โรงเรียนราชินี ซึ่งเป็นโน้ตที่มูลนิธิฯ ใช้อ้างอิง และเป็นต้นฉบับที่มา ของความพยายามในการประดิษฐ์คิดค้น ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ เพื่อใช้บันทึกโน้ตเพลงไทย คือ ซอฟต์แวร์ “ประดิษฐ์ไพเราะ“ ของบุคลากรของมูลนิธิฯ (ชนก สาทริกและคณะฯ) ซึ่งได้รับรางวัลชมเชยในการประกวดสิ่งประดิษฐ์ประจำปี พ.ศ.2539 ของสภากิจแห่งชาติ

ด้านวรรณศิลป์ ท่านมีความรู้ด้านอักษรศาสตร์ ทั้ง ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และ ภาษาฝรั่งเศส แต่งบทกวีร้อยกรองได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเนื้อเพลง ในหนังสือที่แจกเป็นที่ระลึกงานฉลองอายุ 80 ปี ของท่านนั้น ได้รวบรวมบทร้อยกรองที่ท่านแต่งไว้ มากกว่า 130 บท มีทั้ง เนื้อร้องของเพลง ต่าง ๆ บทร้อยกรองถวายความจงรักภักดีแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว - สมเด็จพระเทพรัตนฯ , บทกวีที่แปลจาก ภาษาอังกฤษ ของ ริดยาร์ด คิปลิง (Rudyard Kipling) และ ผู้อื่นอีก

ด้านหัตถศิลป์ ท่านมีความสามารถเป็นพิเศษในการออกแบบและสร้างเครื่องแต่งตัวละคร มีฝีมือในด้านเย็บปักถักร้อย ตั้งแต่เป็นนักเรียนโรงเรียนราชินี สามารถออกแบบและเขียนลายไทยที่ใช้ปักบนเครื่องแต่งตัวของ พระ นาง ยักษ์ ลิง ในการแสดง โขน ละคร ของกรมศิลปากรยุคแรกๆ ได้ดี เพราะท่านเป็นศิษย์ของครู หลวงวิศาลศิลปกรรม ซึ่งเป็นศิลปินแห่งชาติท่านหนึ่ง ลายปักเครื่องแต่งตัวละคร ที่คุณหญิงชั้นออกแบบไว้ยังคงใช้กันอยู่ทุกวันนี้ โดยได้รับการสืบทอดไปจาก ผู้ที่เป็นศิษย์ของท่าน หลายคน เช่น ครูอุ่ม บัวเอี่ยม , ครูประชิด จำประเสริฐ เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเรียนศิลปะ ในการร้องเพลงไทย แล้ว ยังเรียนศิลปะ ในการปักเครื่องแต่งตัวละครจาก คุณหญิงชั้น ด้วย

ศิลปะอีกอย่างหนึ่ง ที่ คุณหญิงชั้น มีความสามารถมาก คือ การตกแต่งทรงผมตัวละคร ท่านสามารถเกล้าผม เก็บซ่อนผมยาวของผม ให้ผู้หญิงที่แสดงเป็นตัวละครชาย และต่อผมยาวให้ตัวละคร ที่มีผมสั้นให้ยาวได้

อย่างแนบเนียนสมจริง ทั้งยังสามารถ ออกแบบ และจัดทำ ศิราภรณ์ประดับศีรษะตัวละคร ในเรื่อง ของยุคสมัย โบราณต่าง ๆ เช่น ละครของหลวงวิจิตรวาทการ เรื่อง เจ้าหญิงแสนหวี, พ่อขุนผาเมือง , เลือดสุพรรณ, อาณาภพของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ฯลฯ ได้อย่างเหมาะสมงดงาม

คุณหญิงจีน ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ออกแบบ จัดสร้างเครื่องแต่งตัวละคร ของ หลวงวิจิตรวาทการ และของ กรมศิลปากร ในยุคแรก ๆ ทุกเรื่อง รวมทั้งละครเวที ของ “คณะผกาวัล” ที่ทำร่วมกับญาติพี่น้อง จัดแสดงตามเวทีต่าง ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อมาเมื่อ “ละครเวที” จำเป็นต้องหยุดการแสดงเพราะมีค่าใช้จ่าย สูงกว่า การจัดแสดงภาพยนตร์ “คณะผกาวัล” จึงเปลี่ยนไปแสดงวิทยุทัศนศิลป์วัฒนธรรมไทย ให้นักท่องเที่ยว จากต่างประเทศเข้าชมที่ “บ้านศิลปบรรเลง” เป็นคณะแรกที่จัดแสดงในยุคสมัยนั้น คุณหญิงจีนได้ร่วมกับน้องชายและน้องสะใภ้ (ประสิทธิ์ และ ถัดดา ศิลบรรเลง) ก่อตั้ง โรงเรียนผกาวัลนานาชาติ โดยมีการคล้าย กับ “โรงเรียนเทวีบำรุง” คือ สอนศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ และนักเรียนที่สามารถออกแสดงให้ชาวต่างประเทศ ชม จะได้รับเงินรางวัลได้ ด้วย

การแสดงวิทยุทัศนศิลป์วัฒนธรรมไทย ของ คณะผกาวัลได้รับความนิยมมาก จนได้รับเชิญไปแสดง ในประเทศต่างๆ ทั่วโลก ทั้งทวีป ยุโรป อเมริกาเหนือ และ อเมริกาใต้ ถึง 2 ครั้ง ได้แสดงบนเวที สหประชาชาติ และถ่ายรูปกับ อุ๋น เลขาธิการสหประชาชาติ ในขณะนั้น เครื่องแต่งตัวทุกชุดของการแสดงเหล่านั้น เป็นฝีมือ ของ คุณหญิงจีน ศิลบรรเลง ซึ่งท่านได้ออกแบบให้ผู้แสดงแต่ละคน สามารถเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวด้วยตนเองได้ อย่างรวดเร็วที่สุด เพื่อให้การแสดงต่อเนื่องกันไป โดยไม่ต้องหยุดพัก

3.2 ในฐานะศิลปินผู้สร้างทายาทสืบสานงานศิลป์

คุณหญิงจีนมีอุดมการณ์และปณิธานมั่นคงแน่วแน่ในการสืบสานศิลปดนตรีไทย ท่านเป็นครูที่ดีมีความรู้ความสามารถสอนได้ทั้งวิชาการ และวิชาศิลปะ อบรมศิษย์ด้วยคุณธรรมของความเป็นครู เสียสละอุทิศเวลาในการเดินทางไปสอนตามสถาบันต่างๆ อบรมสั่งสอนวางรากฐาน ปลูกฝังให้ลูกหลาน และศิษย์ รำลึกถึงหน้าที่ ใน การสืบสานศิลปดนตรีไทยไว้เป็นมรดกของชาติสืบไป จนบัดนี้ มีผู้สืบทอดเจตนารมย์ปฏิบัติตามปณิธานของท่านมากมาย สถาบันการศึกษาต่างๆ ที่ท่านเคยสอน มีดังนี้

สถาบันการศึกษาที่สอนประจำการ คือ

- 1) โรงเรียนเบญจมราชาลัย - สอนขับร้อง และ ดนตรีไทย, การฝีมือ (เย็บปักถักร้อย) , ภาษาอังกฤษ
- 2) โรงเรียนนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร - ร่วมวางหลักสูตร และ สอนทั้ง วิชาการ และ ดนตรี
- 3) วิทยาลัยครูพระนคร (ทั้งที่อยู่ วังจันทร์เกษม และ ย้ายไป บางเขน) - สอนขับร้อง และดนตรีไทย
- 4) วิทยาลัยครูธนบุรี - สอนขับร้อง และ ดนตรีไทย

สถาบันที่ไปสอนพิเศษ คือ

- 5) วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา - สอนขับร้อง และ ดนตรีไทย
- 6) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร - สอนขับร้อง และ ดนตรีไทย
- 7) มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตทับแก้ว - สอน ขับร้อง และ โน้ตสากล
- 8) โรงเรียนนายเรือ สมุทรปราการ - สอนขับร้อง และ ดนตรีไทย
- 9) สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - สอนดนตรีไทยบางครั้ง โดยไม่รับค่าตอบแทน และรับเชิญเป็นพิธีกรอ่านโอองการ ในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ของสโมสรนิสิต จุฬาฯ

- 10) โรงเรียนสาธิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - สอนขับร้อง และ คนตรีไทย
- 11) โรงเรียนวัดคณิกาผล - สอนอังกะลุง โดยไม่รับค่าตอบแทน
- 12) โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ - สอนขับร้อง และ คนตรีไทย
- 13) โรงเรียนวัดบวรนิเวศ - สอนขับร้อง และ คนตรีไทย
- 14) โรงเรียนสตรีศรีอยุธยา - สอนขับร้อง และ คนตรีไทย
- 15) ชมรมดนตรีไทย ของ สมาชิกคุรุสภา - สอนขับร้อง และ คนตรีไทย

(สอนแทน หลังจากที่ ท่านบิดา - หลวงประดิษฐไพเราะฯ ถึงแก่กรรม)

นอกจากนี้ คุณหญิงขึ้นยังได้รับเชิญเป็นกรรมการจัดทำสื่อการสอนทางวิทยุศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ โดยมีผลงานที่แต่งเพลงให้ รายการสอนทางวิทยุโรงเรียนมากมาย ให้ความร่วมมือกับคุรุสภา ในการจัดทำหลักสูตรวิชาขับร้อง คนตรี นาฏศิลป์ และรับเชิญเป็นวิทยากร ให้การอบรมแก่ ครูประจำการ ในโครงการศึกษาภาคฤดูร้อน (อ.ศ.ร.) ของคุรุสภา ซึ่งจัดร่วมกับ กรมการฝึกหัดครู เนื่องจากในเวลานั้นขาดแคลน ครูสอนดนตรี และ นาฏศิลป์ (ผู้เข้ารับการอบรมจะได้รับการเทียบเป็น วิชาชุด ครุ พ.ม. 1 ชุด) คุณหญิงขึ้น ยังได้รับแต่งตั้งเป็น ผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจวิทยานิพนธ์ และ ผลงานวิชาการ ของอาจารย์ ผู้ที่ขอตำแหน่งวิชาการ ระดับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ และรองศาสตราจารย์ สาขาวิชาดนตรีและนาฏกรรม ของ กรมการฝึกหัดครู, ได้รับการแต่งตั้ง จาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกรรมการออกข้อสอบคัดเลือกผู้ได้รับทุนไปศึกษาวิชาดนตรีในประเทศอังกฤษ ตามโครงการ "ช้างเผือก" ของจุฬาฯ, ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และเผยแพร่ดนตรีไทย สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ได้รับการแต่งตั้งจาก ราชบัณฑิตยสถาน เป็นกรรมการที่ปรึกษาและ คณะบรรณาธิการ จัดทำ สารานุกรมศัพท์ ดนตรีไทย ฯลฯ

และที่สำคัญคือ คุณหญิงขึ้น เป็นผู้ก่อตั้ง และ ประธานคนแรก ของ มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชน ที่ดำเนินงานเพื่อสืบสาน อุดมการณ์ และปณิธาน ของท่าน ในการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปดนตรีไทย ให้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ที่น่าภาคภูมิใจของคนไทยสืบต่อไป องค์กรนี้ เป็นผลงานที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่ง ของ คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง เพราะเปรียบเหมือน "ตัวแทน" ของท่าน ในการดำเนินงาน วางรากฐาน ปลุกฝังเยาวชนให้เป็นผู้สืบสาน ศิลปะดนตรีไทย ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าท่านจะละโลกนี้ไปแล้วก็ตาม บุคคลากร และองค์กร ที่ท่านสร้างไว้ ก็จะดำเนินงานแทนท่านต่อไป

มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ ฯ ได้สร้างผลงาน การส่งเสริมดนตรีไทย อย่างต่อเนื่องตลอดมา จนถึงปัจจุบัน อาทิ เช่น การจัดสอนดนตรีไทย ของ ชมรมดนตรีฯ มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ , การจัดประกวดดนตรีไทย เพื่อความมั่นคงของชาติ ร่วมกับ สหพันธ์ประสานงานเพื่อความมั่นคงของชาติ, ประกวดดนตรีไทย "ศรทอง" ถ้วยพระราชทานฯ ร่วมกับ ธนาคารทหารไทย และ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , การส่งเสริมให้บุคคลากรของมูลนิธิฯ ประดิษฐ์คิดค้นอุปกรณ์ ช่วยการสอนดนตรีไทย ด้วยซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์

3.3 ในฐานะครูผู้มีคุณธรรม

คุณหญิงขึ้น ศิลปบรรเลง เป็น "ครู" ที่มีองค์คุณแห่งความเป็นครูครบถ้วนตามหลักของพระพุทธศาสนา เป็นผู้มียุทธธรรมจริยธรรม และ การดำเนินชีวิตที่น่ายกย่อง ท่านดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ใช้จ่ายอย่างมัธยัสถ์ ในเรื่องส่วนตัวของท่าน แต่บริจาคให้แก่ส่วนรวม มากมาย ทั้ง เวลา ความคิด และทรัพย์สินเงินทอง โดยไม่ประสงค์สิ่งตอบแทน ท่านยึดมั่นใน ความซื่อสัตย์สุจริต กตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ เคารพ รัก เทิดทูน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เหนือสิ่งอื่นใด เสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม อย่างน่าสรรเสริญ นับ

เป็นตัวอย่างที่ดีอย่างยิ่งแก่นุชนรุ่นหลัง

คุณหญิงจีน ได้ทำหนังสือแจ้งความจำนงค์ไว้ ก่อนที่จะถึงแก่กรรม กว่า 20 ปีแล้วว่า เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ท่านประสงค์จะบริจาคร่างกายให้แก่ โรงพยาบาลศิริราช เพื่อใช้เป็น “ครูใหญ่” ของนักศึกษาแพทย์ และเนื่องจากท่านเป็นโรคหัวใจ ต้องได้รับการผ่าตัด ผังเครื่องไฟฟ้ากระตุ้นหัวใจให้ทำงาน (Pace - maker) ไว้ในร่างกาย ต่อสายไปที่หัวใจของท่าน เป็นเวลานาน ถึง 8 ปี ก่อนถึงแก่กรรม ซึ่งเป็นตัวอย่างที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาของนักเรียนแพทย์ และเป็นตัวอย่างชิ้นแรกที่โรงพยาบาลศิริราชได้รับ คณะกายวิภาคศาสตร์จึงเก็บตัวอย่าง “หัวใจ” ของท่านไว้ทันที ดังนั้น แม้ว่า “คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง” จะละโลกนี้ไปแล้วก็ตาม แต่ “หัวใจ” ของท่านก็ยังคงอยู่เป็น “ครู ” ของ นักศึกษาแพทย์ ที่ คณะกายวิภาคศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช และ มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งเป็นองค์กรที่มีวัตถุประสงค์ และ เป็นที่รวมของ ผู้ที่สืบสานอุดมการณ์ และปณิธานของท่าน ในการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปดนตรีไทย ก็ยังทำงานแทนท่านอยู่ตลอดไป

คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง มีคุณธรรมของความเป็น “ครูคนตรีไทย” ประทับอยู่ในความทรงจำของศิษย์มากเพียงใดนั้น จะเห็นได้จากบทเพลงที่ นายปัญญา รุ่งเรือง ศิษย์คนหนึ่งของท่านประพันธ์ร้อยกรองไว้ และบรรดาศิษย์ได้บรรเลง เป็น “ของขวัญ บูชาพระคุณครู” ในงาน “ ศูนย์คีตดนตรีไทย - ฉลองอายุ 80 ปี ” และพิมพ์ไว้ในหนังสือ “ ที่ระลึก 80 ปี คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง “ แจกเป็นบรรณาการแก่ผู้มาในงาน ดังต่อไปนี้

ดับกล่อมครู

(เกริ่น เกล้าขอ)	ครูโคเมตต์ศิษย์แม่น	บุตรตน
	ถ่ายทอดวิทยาจน	ทุกด้าน
	ดนตรีเชี่ยวชาญล้ำ	เหลือที่ กล่าวแฮ
	ขอเทิดบูชาท่าน	ตราบฟ้าดินสลาย
(เต่าเห่ ร้องเคล้ามโหรี)	ตะวันเอย ตะวันรอน	ทิพากรจวนลับเหลี่ยมไสล
	เมฆฝนทะมื่นฟ้า มาแต่ไกล	ทุกเพศวัยคืนลับกลับเรือนตน
	สตรีหนึ่ง ฟังเดินดุ่ม	ร่างค้อมกุ่ม เปียกฟ้าฝน
	ไม่คำนึง ถึงทุกข์ทน	เพียรดันดัน ก้าวเดินไป
	เปี่ยมด้วยการอุทิศจิต	คะนึ่งถึง ศิษย์คนตรีไทย
	ปานละนี้ ปวงศิษย์ไชรี	ทั้งน้อยใหญ่ รอเรียนดนตรี
(เชื้อ ร้องส่งเครื่องสาย)	ยามสอนเอาใจใส่ ไม่ปิดบัง	ห่มเททั้งกายใจ ให้เต็มที่
	จิม,จะเข้,ระนาด,ขอ บรรดามี	ทั้งเครื่องคิด, เครื่องสี, ดี, เป่า, ครอบ
	ร้องให้ฟัง เล่นให้ดู อย่างครูแท้	กระบวนกลอนผูกแก้ก็เจนจบ
	ศิษย์ไม่ละ ครูไม่ย่อ ตะวันพลบ	จนมีคำเขียดกบ กลบเสียงร้อง
	จะหาครู เช่นนี้ อีกที่ไหน	ครูกลับไปศิษย์เหงาเศร้าหม่นหมอง
	เพียรฝึกปรือเพลงไว้ ให้ชำชอง	เพื่อสนองความปราณี ที่ครูรัก
